

ΒΑΡΒΑΡΑ Γ. ΒΑΣΙΛΑΚΗ
ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΕΙΑΣ - ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΓΟΝΕΩΝ
ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΛΑΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΤΥΡΝΑΒΟΥ

«Ο ΛΥΚΟΣ ΤΗΣ ΣΤΕΠΑΣ»

Διαβάζοντας τόν τίτλο, αναρωτιέται κανείς, εάν στίς επόμενες γραμμές θά λάβει πληροφορίες, γιά τό γνωστό αυτό σαρκοφάγο θηλαστικό πού ύμνήθηκε σέ μυθολογία, λαογραφία, λογοτεχνία, κινηματογράφο, ζωγραφική, μουσική, αναφέρθηκε μεταφορικά αρκετές φορές σέ ιερά κείμενα, μελετήθηκε από τίν επιστήμη καί τά τελευταία χρόνια, έπειδή ή βιωσιμότητα του είδους του διατρέχει κίνδυνο. Σύμφωνα μέ τό Κόκκινο Βιβλίο (1996) καί τίν οδηγία 92/43 τής Ε.Ε., θεωρείται τρωτό καί προστατευόμενο είδος.

Κάποιος άλλος αναγνώστης, πιθανώς νά συνδέσει τόν τίτλο, μέ τό γνωστό όμότιπλο βιβλίο του βραβευμένου μέ Νόμπελ Λογοτεχνίας Hermann Hesse, στίς σελίδες του οποίου, ό καθηλωτικός «Λυκάνθρωπος» Χάρυ Χάλερ ακροβατεί σέ ψυχοκοινωνικούς πόλους, στήν μοναξιά, μάχεται μέ τά ύπαρξιακά κενά του, τίν αποξένωση, τούς φόβους, τά τραύματα, τά ένστικτά του, βιώνει μέσα σέ μία κοινωνική μήτρα τί βαλτωμένη βεβαιότητά του, αναζητᾶ πνευματικές διεξόδους, πνίγεται, δυσφορεί, χάνεται, περιπλανᾶται καί μέσα από τίν πένα του συγγραφέα καταφέρνει νά γοητεύει καί νά «επιβιώνει» από τό 1927 μέχρι καί σήμερα.

Άπό τίν άλλη, μπορεί ένα μέρος των αναγνωστών νά μίν κάνει καμία ανάλογη αντιστοιχία καί νά αφηθεί στήν άχαρογράφητη ροή του κειμένου πού ακολουθεί, δημιουργώντας τίς προσωπικές καί ιδιαίτερες συνάψεις, σέ ένα αναγνωστικό λίκνο έλευθερίας καί μοναδικότητας.

Άς γίνει μιᾶ προσπάθεια νά μίν απογοητευτεί λοιπόν, κανένας.

Σέ κάθε περίπτωση όμως, αυτό πού θά αποτελοῦσε στόχο των γραμμών πού ακολουθοῦν, εἶναι ή έξατομικευμένη διάδραση μέ κάθε αναγνώστη, ή άλληλεπίδραση καί ή βιωματική καταγραφή όλων όσα παρατεθοῦν, σάν προίόν έσωτερικευμένης ανάγκης, γιά νά «χτίσει» ή νά «άποδομήσει» ό καθένας

πάνω στην προϋπάρχουσα εμπειρία του. Τόσο η αναγνωστική έτοιμότητα, οι επικρατούσες συνθήκες, ο βαθμός γνωστικής διαπερατότητας και αφομοίωσης, ή ψυχική ανθεκτικότητα, όσο και οι προσδοκίες, ή ελεύθερη βούληση, ή αυτορhythμισμός, ή αυτοπραγμάτωση, αλλά και τά βαρόμετρα ήθικης και ελευθερίας που συν-λειτουργούν μέσα στον κάθε έναν από εμάς, θά αποτελέσουν τις μεταβλητές για τό ποθούμενο: τήν ενεργητική διαχείριση, ως συνδυετικό διάυλο ανάμεσα στό λειτουργικό μας «έγώ» και στό ύγιές συλλογικό ύποσυνείδητο. Όλα αυτά, σέ ελεύθερη απόδοση, θά μπορούσαν νά σιγομιθυριστούν στά «αναγνωστικά αυτιά» σας, ως: «Ανακαλύψτε τήν έτοιμότητα, τί θέληση και τήν ικανότητα νά βιώνετε και όχι νά διαβάσετε, νά άκούτε ή νά προσλαμβάνετε άπλά, άποστειρωμένες φράσεις, συναισθήματα και στιγμές, διαχειριστείτε τα, άλληλοεπιδράστε και προχωρήστε».

Άς θυμηθούμε, όμως, μέ τί φτάσαμε ως έδω.

Τόν λύκο. Σύμβολο δύναμης και ελευθερίας, ό πάλαι ποτέ κυρίαρχος μέ τήν μεγαλύτερη εξάπλωση στον πλανήτη, ό ήγέτης τής άγέλης, ό «κακός» και πλανευτής των παραμυθιών, φέρεται νά αντιπροσωπεύει τά ζωώδη ένστικτα, τί δύναμη και τήν άνεξαρτησία. Παρόλη αυτήν τί δυναμική εικόνα, από τις καταγραφές φαίνεται νά ισχύει ότι, τό πρώτο είδος ζωού που εξημερώθηκε είναι ό λύκος, από τόν όποιο προέκυψε ό σκύλος, ό καλύτερος φίλος του ανθρώπου, σύμβολο προστασίας, πίστης και ύπακοής.

Τή στέπα. Φύση άδάμαστη, άπεραντοσύνη και άπρόβλεπτοι κίνδυνοι, άρχέτυπη όμορφιά αντίθετη τής περιπλοκότητας, μιά αυτάρκεια αισθήσεων μοναξιάς και μοναχικότητας μέ ξεκάθαρη λιτότητα, άκραίες καιρικές συνθήκες και χαμηλή βλάστηση που δέν σου δίνει τί δυνατότητα νά «κρυφτείς». Οί λαοί που τήν κατοικούσαν, ήταν δεινοί πολεμιστές μέ ιδιαίτερη άντοχή, καταπληκτικοί ίππεις, εύέλικτοι στην μετακίνηση, μέ σκληροτράχηλη και νομαδική ζωή, διακινητές και πολλές φορές ρυθμιστικοί παράγοντες ή θύματα γεωπολιτικών συμφερόντων.

Τόν Χάου Χάλερ. Ένα γοπητευτικό «ταξιδιώτη» μεσίλικα, 2 βαλίτσες, 1 κουτί βιβλία και ένα έπιπλωμένο δωμάτιο, νά συνθέτουν τήν άρχική εικόνα τής ιστορίας. Ένα διάχυτο ψυχολογικό «κάδρο», έναν ύμνο στην ύπαρξη, στή διττότητα, μιά γλυκόπικρη πορεία στην ένπλικίωση, μιά περιπλανητική καθημερινότητα, μιά άμορφοποίητη κοσμοθεωρία ήθικης, μιά συνεχόμενη πάλι και μετακίνηση ανάμεσα σε «κόσμους», μιά δίψα για εύελιξία, μιά ζωή που άκροβατούσε σε λεπτές ίσορροπίες, ανάμεσα στους ανθρώπους, στον Μότσαρτ, τήν τζάζ και στις συνθήκες μιάς κοινωνίας που δέν χωρούσε τί δική του έκκεντρικότητα.

Συνοπτικά έχουμε τόν άγριο λύκο πού, ἢ ἔγινε σκύλος ἢ βρίσκεται ὑπό τόν κίνδυνο ἐξαφάνισης, τί στέπα ὡς μιὰ ἐπέκταση γῆς τῆς ὁποίας οἱ λαοί, ἡ χλωρίδα καί ἡ πανίδα χαρακτηρίζονται ἀπό τίν ἐπιβίωσή τους σέ ἕνα ἀκραῖο, ἡμι-άνυδρο καί ψυχρό κλίμα καί ἕναν 50άρη σέ ὑπαρξιακή κρίση.

Καί θά σκεφτεῖ κάποιος, «Ἔ, καί;», «Πῶς συνδέονται ὅλα αὐτά σε ἕνα κείμενο, τί σχέση ἔχουν μέ τό “τόρα” καί τί μοῦ προσφέρουν ἐμένα;». Καί ἄν ὄντως ὑπάρχει ἔστω καί ἕνας πού θά σκεφτεῖ ἔτσι, ἔχει ἐπιτευχθεῖ ἕνα ἀπό τά πιό οὐσιαστικά βήματα: κατανοεῖ ὅτι οἱ ἄνθρωποι λειτουργοῦν μέ συνδέσεις τοῦ παρελθόντος ἢ τοῦ παρόντος, στό «ἐδῶ καί τώρα» μέ ἐπιδίωξη, νά εἶναι ὠφέλιμες καί παραγωγικές. Καί πόσο εὐκόλα θά ἦταν πολλά στοιχεῖα στή διαχείριση π.χ. τοῦ ἄγχους, τοῦ φόβου, τῆς καθημερινότητας, ἄν αὐτήν ἡ συνειδητοποίηση λειτουργοῦσε πολύ συχνά; Ἀναφέρει χαρακτηριστικά ὁ Ἀριστοτέλης πάνω σέ αὐτό πῶς ἀποκλειστικά το παρελθόν καί τό παρόν εἶναι ἀληθιακά ἐκτιμήσιμα καί πῶς μόνο τά παρελθοντικά καί τά παρόντα γεγονότα μποροῦν νά λάβουν ἀληθιακή τιμή, τονίζοντας ὡς ἐντυπωσιακή τί συμφωνία μέ νεότερες σημασιολογικές ἀναλύσεις πού ἀφοροῦν τό μέλλον. Ἀπομακρύνεται, ἔτσι, ἀπό τίν αἰτιοκρατική θεώρηση τοῦ σύμπαντος, ἀφίνοντας χῶρο γιά ἐλευθερία, ἐξέταση καί δράση. Φαίνονται μᾶλλον σπουδαία ἐφόδια, γιά κάποιον πού θέλει νά ἀπεγκλωβιστεῖ ἀπό τίς περιοριστικές γραμμικές αἰτιότητες καί νά ἀνακαλύψει καί νά ἀκολουθήσει τό δικό του μονοπάτι, σωστά;

Ὑποθέτοντας, λοιπόν, ὅτι ὑπάρχει, ἔστω καί ὁ ἕνας αὐτός ἀναγνώστης πού ἔφτασε στό προηγούμενο σκεπτικό καί ἔχοντας κρατήσει ὡς ἕνα προσχέδιο μνήμης τά παραπάνω, προχωροῦμε μέ μιὰ ὑπόθεση καί τολμοῦμε νά ὑφάνουμε ἕνα νοηματικό νῆμα σύνδεσης, μέ ὅσα ἀναφέρθηκαν. Στό πολύτιμο «ἐδῶ καί τώρα» λοιπόν, ἐπιχειροῦμε μιὰ προσέγγιση, σέ ἕνα σύγχρονο ἄνθρωπο, πού ζεῖ σέ ἕνα περιβάλλον πού πρέπει νά προσαρμόζεται ἀνάλογα μέ κάθε μορφή βιο-ψυχο-κοινωνικο-φυσικῆς, κλιματικῆς ἀλλαγῆς καί παλεύει μέ τούς ρόλους του, τίς ἐσωτερικές συγκρούσεις, τίν πολυπλευρικότητά του καί ἄλλα πού πιθανῶς νά ἀναδυθοῦν στήν πορεία. Ἐναν ἄνθρωπο τοῦ σήμερα, πού μπορεῖ νά ὑπάρχει δίπλα, γύρω, πίσω, ἀπέναντι ἢ καί μέσα μας.

Ἀρχική μας προϋπόθεση εἶναι, νά μὴν «κρίνουμε» κανέναν καί εἰδικά ἀπό τό «ἐξῶφυλλό» του, ἀλλά νά ἀποπειραθοῦμε νά δοκιμάσουμε μέ τίν παρατήρηση, τίν ἐπεξήγηση σημαντικῶν ὀρισμῶν καί ἐννοιῶν, τίν ἀξιολόγηση, τίν κατανόηση, κάνοντας χρήση καί ὁδηγό, τί λέξη-πρόκληση, πού «ἀκούγεται» εὐρέως τελευταία, δηλαδή τίν ἐνσυναίσθηση. Μποροῦμε, μέ λίγα λόγια, νά περπατήσουμε μέ τά παπούτσια ἑνός ἄλλου ἀνθρώπου στή δική του ἀφιλό-

ξερνι στέπτα, όταν παλεύει μέ τόν λύκο μέσα ή έξω του; Μή βιαστοῦμε νά δώσουμε απάντησι.

Ἡ οὐσία δέν κρύβεται στό «ναί, ὄχι, δέν ξέρω», ἀλλά στήν ἐμπειρία, κρύβεται στους «κοινούς παρονομαστές» πού ἀκόμη καί ἂν φαινομενικά δείχνουν νά διαφέρουν ἐκ πρώτης ὄψεως μέ τό δικό μας γίνεσθαι, ἐκούσια ή ἀκούσια, τούς ἀγνοοῦμε καθημερινά καί συστηματικά, δίνοντας χῶρο στόν νοητικό «ἐξορκισμό», στόν φόβο, στήν πόλωση καί στόν διαχωρισμό. Σέ ἕναν ἄλλον αἰώνα, ὁ πρῶτος ὑπαρξιστής φιλόσοφος, ὁ Δανός Soren Kierkegaard, ἴσως θέλοντας νά ἀνακόψει τί διασπαστική αὐτή τάσι τῆς σύγχρονης δυστυχίας, ἀναφέρει στό βιβλίο του «Ἀσθένεια πρὸς θάνατον»: «Ἀκριβῶς ὅπως ἕνας παθολόγος, μπορεῖ νά πει ὅτι εἶναι ἀρκετά πιθανό πῶς, δέν ὑπάρχει οὔτε ἕνας ἄνθρωπος πού νά εἶναι ἀπόλυτα ὑγιής, ἔτσι καί ὅποιοσδήποτε γνωρίζει πραγματικά το ἀνθρώπινο εἶδος μπορεῖ νά πει ὅτι δέν ὑπάρχει οὔτε ἕνας ἄνθρωπος πού νά μὴν δυσφορεῖ λίγο, πού δέν κρύβει μία ἀνησυχία, μία ἐσωτερική διαμάχη, μία δυσαρμονία, ἕνα ἄγχος γιά κάτι τό ἀγνωστο ή γιά κάτι πού δέν τολμάει κἂν νά προσπαθήσει νά μάθει». Ἄς κρατήσουμε αὐτή τή σκέψη γιά τίν καθολικότητα τῆς δυσφορίας.

Κάτι, ἐπίσης, πού θά μποροῦσε νά συμβάλει ἀποφασιστικά στή διερεύνησή μας, εἶναι ή ἔννοια τῆς ἀτομικότητας, τό σύνολο ὄλων τῶν ποιοτικῶν καί ποσοτικῶν βιολογικῶν, ψυχολογικῶν καί κοινωνικῶν χαρακτηριστικῶν (βιολογικά γνωρίσματα, χαρακτήρας, νοημοσύνη, ἀντιληπτικές διαδικασίες, συνήθειες, ἰδιοσυγκρασία, κ.ἄ.) πού διακρίνει τό ἄτομο ἀνάμεσα στους ὁμοίους του, ἀλλά καί ἀναδύει τίν φαινομενολογική διασύνδεσή τους. Τά πρωτότυπα αὐτά γνωρίσματα ἐκδηλώνονται ἀνάλογα μέ τίν κληρονομικότητα, τόν χαρακτήρα καί τό περιβάλλον ὅπου καί ἀναπτύσσονται. Ὁ σχηματισμός τῆς ἀτομικότητας ἀποτελεῖ μιά ξεχωριστή ταυτότητα γιά κάθε ἄνθρωπο καί ὀδηγεῖ στή διαμόρφωση τῆς μοναδικότητάς του. Παράλληλα, ὁ ἄνθρωπος μετουσιώνεται καί ἀπό τά σταθερά χαρακτηριστικά τῆς προσωπικότητάς του, λειτουργώντας βαθμιαία καί ὡς μέλος ἑνός εὐρύτερου κύκλου (οἰκογένεια, σχολεῖο, κοινωνία κ.λπ.), ἀποκτᾷ μιά ποικιλομορφία συμπεριφορῶν καί ἀντιδράσεων συλλογικῆς συνειδήσεως. Εἶναι γεγονός πῶς ἂν μιά κοινωνία προάγει καί προασπίζει μέ ἰσορροπία καί μηχανισμούς στήριξης (ἠθική, παιδεία, κίνητρα, βιοτικό ἐπίπεδο, πολιτισμό, ὑγεία, ἐργασία, ἀσφάλεια) τίν πορεία αὐτή, θά ἀπαρτίζεται ἀπό αὐτάρκη, ἀναπτυσσόμενα καί αὐτο-φροντιστικά πρόσωπα, μέ ἐλεύθερη βούληση, προσωπική εὐθύνη, ὠρμότητα ἀποφάσεων, συνεργατικό πνεῦμα.

Σέ ἕναν κόσμο ὅπου το πρόβλημα τοῦ ἑνός «σήμερα» εἶναι ἐν δυνάμει πρόβλημα ὄλων «αὔριο», ἄς ξαναθυμηθοῦμε ὅτι ή ἀνάγκη γιά συλλογική ἀντιμε-

τώπιση τῶν προβλημάτων καί τῶν δύσκολων καταστάσεων στόν ἄνθρωπο, εἶναι ἔμφυτη. Ἀπό τά πρῶτα χρόνια τῆς ἐμφάνισης τοῦ ἀνθρώπου, ἡ κοινωνική του ζωή στράφηκε στή συλλογικότητα γιά νά ζητήσει προστασία, συμμετοχή, συνεργασία καί νά ὀργανώσει λειτουργικά τή ζωή του μέ ἄλλους. Γιά νά ἐκδηλωθεῖ αὐτή ἡ κοινωνική ζωή, χρειάζεται ἕνα «δομημένο πλαίσιο», δηλαδή κάποιες ἀρχές, δεσμεύσεις, ἀξίες, ὑποχρεώσεις καί δικαιώματα, ἀπαιτεῖται μία ταυτότητα, πρότυπα, ρόλοι, μιά ἀλληλεπίδραση, ἀλληλοδράση μέ κοινούς στόχους γιά τήν ἐπίτευξη τῆς συνύπαρξης καί συνεργασίας, σέ ἕνα πλαίσιο πού δέν θά χαθεῖ ἡ μοναδικότητα καθενός, ἀντίθετα θά ἀναπτυχθοῦν καί θά ἐξελιχθοῦν τά ἀτομικά του στοιχεῖα. Ἀπό τό «ἐγώ» στό «ἐσύ» καί ἀπό τό «ἐσύ» στό «ἐμεῖς», ἀπαιτεῖται διάθεση συνάντησης, ὑπέρβαση τοῦ ἀτομικισμοῦ, ἀμοιβαιότητα, ἀλληλεγγύη, συνειδητότητα καί συσπείρωση. Μέ τήν κοινωνική συνοχή, ἡ συλλογικότητα λειτουργεῖ σάν μία μορφή ὑπερ-συνείδησης, ἕνα κανάλι ὅπου ἡ ἀτομική συνείδηση ἔχει λόγο ὑπαρξης, ἀλλά καί δυνατότητα ἔκφρασης καί ἀνάπτυξης, χωρίς ἐγκλωβιστικά σύνορα, μικρο ἢ μακρο πολιτικές, ὅπου ὁ ἄνθρωπος θά μπορεῖ νά εἶναι, νά αἰσθάνεται καί νά ἀντιμετωπίζεται τόσο ὡς μοναδικός, ὅσο καί ὡς χρήσιμο καί ἐνεργό μέλος ὄλου αὐτοῦ τοῦ κόσμου.

Δέν πρέπει ὅμως νά λησμονοῦμε ἀκόμη, ὅτι ἡ σελήνη θά ἔχει πάντα δύο πλευρές. Ὅλες οἱ ἀναφορές συγκλίνουν στό πορτραῖτο ἑνός κοινωνικοῦ ἀτόμου, πού διατηρεῖ τήν μοναδικότητά του, καί ὄχι φυσικά γιά «μαζικές ψυχές» πού λειτουργοῦν σέ συνθήκες «κοινωνικῆς τηλεπάθειας». Πειράματα, ὅπως τοῦ Asch, τοῦ Milgram, τῶν Simons & Chabris (The invisible gorilla), γιά τή συμμόρφωση, τήν ὑπακοή, τήν ἐπιλεκτική προσοχή, τήν ἀντιληπτική τύφλωση, ἀκόμα τρομάζουν καί ἀφυπνίζουν ἕναν ἐλεύθερα σκεπτόμενο ἄνθρωπο. Δέν ἔχουμε, λοιπόν, ἀνάγκη ἀπό «πολιτοποιημένους» ἄνθρώπους. Ἡ μαζοποίηση εἶναι ὁ τυφώνας τῆς πνευματικῆς καί βουλευτικῆς ὑποδούλωσης, ἕνας κίνδυνος πού ἐγκυμονεῖ τόν ἀφανισμό τῆς αὐταξίας, τῆς προσωπικότητας, τῆς φρόνησης, τῆς αὐτονομίας, τῶν ἀναμνήσεων, τῆς ἀυθιπαρξίας καί τῆς ἐξέλιξης τοῦ ἀνθρώπου. Τό πρόσωπο καθίσταται ἔτεροκίνητο, ἀσταθές, υἱοθετεῖ ἐξωγενῆ κληρονομικά ἀποθέματα, διαβρώνεται καί χειραγωγεῖται ἀπό τούς ρυθμιστές πού καθοδηγοῦν τή λογική, τή σκέψη, τή συμπεριφορὰ του, ἀντιμεταβιβάζοντάς του ἕναν οὐτοπικό ἔλεγχο. Καί τότε, μέσα στή μάζα καί πίσω ἀπό τό ἀπρόσωπο τῆς ἀνωνυμίας, χωρίς τήν ἐνεργή συνείδηση τῆς προσωπικῆς του εὐθύνης, ξεθωριάζει κάθε ἴχνος τῆς ἠθικῆς του καί ἀναδύονται τά πάθη καί οἱ βίαιες ἐνστικτώδεις συμπεριφορές του. Τότε ὁ «λύκος οὐρλιάζοντας», δείχνει

τά κοφτερά του δόντια έπιτιθέμενος ή προκαλώντας αυτοτραυματισμούς στους ψυχικούς, νοητικούς και πνευματικούς του ιστούς.

Ανατρέχοντας αρκετά πίσω, μαθαίνεις πάντα ενδιαφέροντα πράγματα. Ένδεικτικά πρόσωπα της ιστορίας, όπως οί Άριστοτέλης, Πλάτωνας, Σωκράτης, Πλωτίνος, Hegel, Engels, Comt, Popper, Durkheim, Sartre, Freud, Le Bon, Lewin, Jung, Klein, Pages, Adler, Rogers κ.ά., «άγγιξαν» από τί δική τους σκοπιά όλα αυτά τά ζητήματα, γιατί μάλλον πίστευαν πώς για νά φτιαχτεί αυτός ο κόσμος, δέν πρέπει νά περισσεύει ή νά νιώθει ότι περισσεύει κανένας, νά όμογενοποιείται, νά έτικετοποιείται, νά υπάρχουν άκριτοι και έξιδανικευμένοι «τοτεμικοί πατέρες» στό είδος του, νά καλλιεργεί πολωτικές διανθρώπινες διακρίσεις και ότι, μάλλον, ο άνθρωπος δέν κινδυνεύει από τό πρόβλημα του “ύπερπληθυσμού” στην ανθρώπινη ψυχοκοινωνική του υπόσταση. Ίσως νά είχαν καταλάβει ότι, όλοι οί άνθρωποι, μονάδες και μέρη συνόλων, μέ τόν δικό τους μοναδικό τρόπο, για τούς δικούς τους λόγους δυσφορούν, πονάνε, φοβούνται, βολεύονται, ματαιώνονται, άπελπίζονται, αγαπάνε, προδίδουν, χάζονται, πιστεύουν, απορρίπτουν, έλπίζουν, πεθαίνουν. Ίσως, ψάχνοντας τόν πόνο στον έαυτό τους, νά κατάλαβαν καλύτερα και τόν πόνο του συνανθρώπου τους. Ίσως τελικά κι εκείνοι οί λίγοι της γενιάς τους (σπουδαίοι σήμερα για έμάς), νά είχαν προβληματιστεί κάποια στιγμή και οί ίδιοι, άν μπορούν νά περπατήσουν μέ τά παπούτσια του δικού τους «λυκάνθρωπου» Χάρυ, στην στέπα της έποχής τους... Ίσως...

Αμετάθετο και ελάχιστο χρέος έχουμε προς όλους αυτούς, νά αναρωτηθούμε τουλάχιστον, πόσοι άραγε από έμάς αφήσαμε την πολύβουη ναρκισσιστική φιλαντία μας, για νά συλλογισθούμε αυτό που εύστοχα, λιτά και άπεριττα διατύπωσε ο Albert Camus: «ελάχιστοι καταλαβαίνουν ότι μερικοί άνθρωποι καταναλώνουν τεράστια ποσοστά ενέργειας, για νά είναι άπλως φυσιολογικοί»... Για όσους λοιπόν δέν τό γνωρίζουν, οί ειδικοί της ψυχικής υγείας, είναι σέ θέση νά τό επιβεβαιώσουν μέ μεγάλη σιγουριά: αγωνιώδεις προσπάθειες, κενά, άξημέρωτες νύχτες, άδιέξοδα, παραίτηση, κόπωση και δυσφορία, είναι λίγα από αυτά που τούς περιγράφουν τόσο άνθρωποι καθημερινά, που έπιζητούν νά δείχνουν ή νά νιώθουν φυσιολογικοί. Περιγράφουν μέ πόνο, αυτό τό σκίσιμο της ψυχικής τους σάρκας, όταν ή κατάθλιψη, τό άγχος, οί φοβίες, ή έτικετοποίηση, ο άποκλεισμός, ή περιφρόνηση, ή μοναξιά, ή άπόρριψη, ξυπνά τόν λύκο τους μέσα τους, σέ μιá κοινωνία-στέπα, που ή χαμηλή ψυχοπνευματική της βλάστηση δέν τούς αφήνει ούτε τά ελάχιστα περιθώρια νά κρύφουν έστω και για λίγο τί βασανιστική τους δυσφορία,

μεταμόρφωση, μοναξιά τους. Αυτό θά σᾶς ποῦν οἱ εἰδικοί... Γιά ὄσους πάλι, ἔχουν περάσει ἢ περνᾶνε ἀπό αὐτό τό μονοπάτι, βιώνουν τήν κοινωνία ὡς ἓνα περίπλοκο καί ἀφιλόξενο μωσαϊκό, πού δέν χωράει τήν δική τους ὑπαρξη, τούς περιθωριοποιεῖ, τούς ταΐζει μέ ἐφήμερα γόπτρα, τούς πλανεύει, γιά ὄσους ἔχουν νιώσει τή διάβρωση στά ψυχικά τους κύτταρα, γιά ὄσους ἔχουν «οὐρλιάξει» τίς νύχτες γιά νά σκίσουν τήν ἐκκωφαντική σιωπή τῶν ἀδιεξόδων τους, ἄς προσφέρουμε τή φράση-δῶρο «...δέν εἴστε μόνοι...».

Στό ἀπόσπασμα ἀπό τό βιβλίο τοῦ Irvin Yalom *Στόν κῆπο τοῦ Ἐπίκουρου* ἀναφέρεται: «Υπάρχουν δύο εἶδη μοναξιάς: ἡ καθημερινή καί ὑπαρξιακή. Ἡ πρώτη εἶναι διαπροσωπική, εἶναι ὁ πόνος τοῦ νά εἶσαι ἀπομονωμένος ἀπό τούς ἄλλους ἀνθρώπους. Αὐτή ἡ μοναξιά, ἡ ὁποία συχνά συνδέεται μέ ἓνα φόβο γιά τή στενή ἐπαφή ἢ μέ αἰσθήματα ἀπόρριψης καί ντροπῆς ἢ μέ τήν πεποίθησι ὅτι εἴμαστε ἀνίκανοι νά ἀγαπηθοῦμε, εἶναι σέ ὄλους μας γνωρῆμι. Γιά τήν ἀκρίβεια τό μεγαλύτερο μέρος τῆς δουλειᾶς πού γίνεται στήν ψυχοθεραπεία, ἐπιχειρεῖ νά βοηθήσει τούς θεραπευόμενους νά μάθουν νά διαμορφώνουν πῶς στενές, πῶς ὑποστηρικτικές καί σταθερές σχέσεις μέ τούς ἄλλους. [...] Ἡ δεύτερη μορφή μοναξιάς, ἡ ὑπαρξιακή ἀπομόνωση, εἶναι πῶς βαθιά καί πηγάει ἀπό τό ἀγεφύρωτο χάσμα ἀνάμεσα στό ἄτομο καί στούς ἄλλους ἀνθρώπους. Τό χάσμα αὐτό εἶναι συνέπεια, ὄχι μόνο τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ κάθε ἀνθρώπος βρίσκεται πεταμένος μόνος του μέσα στήν ὑπαρξη κι εἶναι ὑποχρεωμένος νά βγεῖ ἀπ' αὐτήν μόνος, ἀλλά προκύπτει κι ἀπό τό γεγονός πῶς ὁ καθένας ἀπό ἐμᾶς κατοικεῖ ἓνα κόσμον, τόν ὁποῖο γνωρίζει πλήρως μόνο ὁ ἑαυτός μας».

Πῶς νιώθετε διαβάζοντας ὅλα αὐτά; Πέρασε ἀπό τή σκέψη σας ὅτι ὁ πόνος, ἡ μοναξιά, ἡ δυσφορία, ἡ ἀπόγνωσι εἶναι πανανθρώπινα συναισθηματικά φαινόμενα; Σᾶς προβληματίζει σέ δεύτερο χρόνο, ἂν τελικά, ἐσεῖς ἢ κάποιος ἄλλος ὑποφέρει περισσότερο; Πιστεύετε ὅτι ὑπάρχει ζυγαριά ἢ μέτρο γιά τό ποιός πονεῖ πῶς πολύ, καί ἂν ναι, ποιός, πότε, πού, πῶς, θά μπορούσε ἄραγε νά τό κοστολογήσει; Εἶναι... ὁ θάνατος, ἡ οικονομική ἀνέχεια, ἓνα ἐξαρτημένο σέ οὐσίες παιδί σας, ἡ μοναξιά, οἱ κρίσεις πανικοῦ, ἡ ἔλλειψη ἐπικοινωνίας, ἓνας σκληρός ἐργοδότης, ἡ ἀτεκνία, ἓνα ταξίδι πού ἀκυρώθηκε, μιά προαγωγή πού δέν ἦρθε, μιά προδοσία, ἓνα σπίτι πού δέν ἀποκτήθηκε ποτέ, ἓνας μόνιμος ἐσωτερικός «κόμπος», τά οικογενειακά γεύματα ὅπου ὑποκριθήκατε, μιά φιλία πού χάθηκε, τά ἀποτυχημένα παιδιά, οἱ φοβίες, τά σκληρά καί ὑποτιμητικά λόγια πού ἀκούσατε, οἱ καταθέσεις πού δέν αὐξήθηκαν, ἡ ἀπιστία ἑνός συζύγου, ὁ ἐνοχλητικός γείτονας, τά κιλά, τό τσιγάρο, τό ἀλκοόλ

πού δέν μπορεῖτε νά διακόψετε, οἱ γονεῖς πού ἔφυγαν χωρὶς νά τοὺς πείτε «εὐχαριστῶ», ἡ διάγνωση μιᾶς ἀσθένειας, ἡ ἀνεργία, ἕνα ροῦχο πού δέν μπορέσατε νά ἀγοράσετε, τὸ «σ' ἀγαπῶ» πού δέν ἀκούσατε, ὁ πόλεμος, ἕνα διαζύγιο, ἕνα βλέμμα πού σᾶς ἔκανε νά αισθανθεῖτε «λίγοι», τὸ καθημερινὸ ἄγχος πού σᾶς πνίγει, ἡ ἀναμονὴ ἔξω ἀπὸ ἕνα χειρουργεῖο, τὸ κατοικίδιο πού χάσατε, μιὰ ψυχικὴ πάθηση, τὸ ἀξίωμα πού δέν πῆρατε, τὸ διαμαντένιο ρολοὶ πού ὄνειρευσαστε, μιὰ «ταμπέλα» πού σᾶς κολλήσανε, ἡ ἀγκαλιὰ πού δέν σᾶς πῆρανε ποτέ, ἡ ὀρφάνια, ὁ θυμὸς πού καίει μέσα σας, ἕνα «μπράβο» πού δέν εἰσπράξατε, ἡ κόρνα στό φανάρι, μιὰ ἀποβολή, τὰ ἡλιοβασιλέματα πού δέν μοιραστίκατε, ἡ ἀναπηρία, ὁ γάμος πού δέν ἤρθε ἀκόμη, μιὰ δίκη πού χάσατε, οἱ ὄρες πού περμιένετε γιὰ ἕνα τηλεφώνημα, μιὰ ἀπόλυση, οἱ ἄλλοι πού δέν σᾶς καταλαβαίνουν, ἡ νέα ρυτίδα στό πρόσωπό σας, τὰ «ὄχι» πού δέν εἶπατε, τὰ προσωπεῖα πού φορᾶτε γιὰ νά κρύψετε τὴ δυσκολία σας, τὸ αἶσθημα τοῦ ἀνικανοποίητου, ἕνας ἄδικος καὶ σκληρὸς Θεός...; Καὶ ἡ λίστα δέν σταματᾷ ἐδῶ... Ποιὸς «τολμαίει», λοιπόν, νά ἀριθμῆσει τί ποναεῖ περισσότερο...; Εὐχομα κανένας, καὶ ὁ λόγος εἶναι ὅτι ὁ πόνος δέν ἔχει μοριοδότηση, δέν γνωρίζουμε τί κρύβει ἀπὸ πίσω, κάτι, πού ἀκούγεται λίγο καὶ ἀδιάφορο γιὰ ἐμᾶς καὶ πάνω ἀπὸ ὅλα, ὁ πόνος καὶ ὁ φόβος πού τὸν ἀκολουθεῖ, δέ χωρᾶνε κριτική. Καὶ γιὰ νά προλάβω ἴσως τοὺς παρορμητικούς ἢ ὄσους παρασυρθοῦν ἐπειδὴ ἀναγράφεται –τεχνέντως– πρῶτα ὁ θάνατος, νά σᾶς πῶ, πὼς ὅσο σκληρὸς καὶ ἂν εἶναι ὁ φυσικός, ἄλλο τόσο, καὶ ἴσως περισσότερο, εἶναι ἀδυσώπητος ὁ καθημερινὸς ψυχικὸς θάνατος.

Θά σᾶς μεταφέρω πολλὰ-πολλὰ χρόνια πίσω, γύρω στό 470 π.Χ., ὅταν ὁ Προμηθεὺς, θέλοντας νά βοηθήσει τοὺς ἀνθρώπους, κλέβει τὴ φωτιὰ ἀπὸ τὸν θεὸ Ἥφαιστο, τοὺς διδάσκει τέχνες καὶ ἐπιστῆμες, ὁ Δίας τὸν τιμωρεῖ δένοντάς τον στόν Καύκασο καὶ στέλνοντάς τον καθημερινὰ ἕναν ἀετὸ νά τοῦ τρώει τὸ συκώτι. Εἶναι ἡ ὑπόθεση ἀπὸ τὴν τραγωδία «Προμηθεὺς Δεσμώτης» τοῦ Αἰσχύλου καὶ θά σᾶς παραπέμω στὴν ἐξῆς φράση τῆς Ἰοῦς (ἡ Ἰὼ ἦταν ἑτέρα τῆς Ἥρας, ἐρωμένη τοῦ Δία, ἐπίσης θύμα σκληρῆς τιμωρίας τῶν θεῶν): «κρείσσον γάρ εἰσάπαξ θανεῖν ἢ τὰς ἀπάσας ἡμέρας πάσχειν κακῶς», δηλαδὴ «καλύτερα νά πεθάνουμε μιὰ φορά, παρά νά ὑποφέρομε ἄσχημα ὅλες τίς μέρες». Γιὰ τὴν ἱστορία, τὸν Τιτάνα Προμηθεὺς τὸν ἐλευθέρωσε ὁ ἡμίθεος Ἡρακλῆς. Σημειώστε ὅτι σέ αὐτὴν τὴν τραγωδία, ἕνας ἡμίθεος ἐλευθέρωσε καὶ ἔσωσε τὸν Τιτάνα πού βοήθησε τοὺς ἀνθρώπους. Κρατῆστε τὸ αὐτό, ἀκούγεται χρήσιμο.

Γυρνώντας, λοιπόν, στὰ προηγούμενα, πάλι οἱ εἰδικοί ψυχικῆς ὑγείας θά σᾶς ἐπιβεβαιώσουν ὅτι εἶναι πάρα πολλές οἱ περιπτώσεις ἀνθρώπων γύρω

μας –καί ίσως νά εἶναι καί κάποιος ἀπό ἐσᾶς– πού ἀντιμετώπισαν τήν ἀπώλεια τῶν ἀγαπημένων τους προσώπων μέ ὑποδειγματική διαχείριση καί ἀξιοπρέπεια, σέ ἀντίθεση μέ ἄλλα πρόσωπα πού «ἀσφυκτιοῦν» καθημερινά σέ ἀργές μορφές θανάτου. Ξέρετε, ὑπάρχει μιά μεγάλη ἀλήθεια, ἴσως λίγο δύσπεπτη στὴν ἀρχή, ὅπως κάθε καινούργια «γνωστική γεύση», ἀλλά οὐσιαστικά λυτρωτική: «θεραπεία δέν σημαίνει σέ ὅλες τίς περιπτώσεις ὅτι τό πρόβλημα ἐξαφανίζεται, θεραπεία σημαίνει, τίς περισσότερες φορές, διαχείριση». Καί ἂν αὐτό ἦταν μιά πληροφορία πού μᾶς τὴν μετέδιδαν ἔγκαιρα στή ζωὴ μας, πιθανολογῶ ὅτι ἡ ζωὴ μας θά ἦταν καλύτερη. Ἐάν μᾶς γαλουχοῦσαν ψυχοπνευματικά, ὄχι μέ τό γάλα τοῦ φόβου, τοῦ μηδενισμοῦ, τῆς ἀπογοήτευσης, ἐπίσης πιθανολογῶ ὅτι κάθε ἀσθένεια, κάθε δυσκολία, κάθε κρίση, κάθε φόβος, δέν θά μᾶς ὀδηγοῦσε τυφλά στὴν παρακμή, στὴν κατάρρευση ἢ στόν καθημερινό θάνατο, ἀλλά σέ μιά νέα ἐμπειρία, σέ μιά βιωματική ἀνάρρωση, θά μετουσίωνε τό πρόβλημα σέ μιά κινητοποιητική ἀλλαγὴ, θά τίναζε τὰ ψυχικά φτερά μας γιὰ ἓνα νέο ὀρίζοντα, θά ἀνοίγε μπροστά μας μιά νέα προοπτική ἠθικῆς καί ναί, σίγουρα ναί, θά εἶχαμε λιγότερο πονεμένους «λυκανθρώπους» σάν τό Χάρυ, καί αὐτό θά ἔκανε τόν «Homo-lupus sapiens», χωρίς καμιά χημική ἢ τεχνολογική παρέμβαση, ἓναν ἀληθινὰ ἐξελισσόμενο καί ἀνθρώπινο «Homo sapiens». Ποτέ δέν εἶναι ἀργά βέβαια, τό πιστεύω καί τό ὑπερασπίζομαι μέ ὄλο μου τό εἶναι!

Ἐγραψα λίγο πιό πάνω «ἠθική» καί ἡ σκέψη μου ἔτρεξε στοὺς Σωκράτη, Ἀριστοτέλη, Πλάτωνα, Kant, Hobbes, Hume, Locke, Nietzsche, Mill, Smith, Montaigne, Spinoza, Dostoyevsky... Ἡ ἠθική ἀποτελέσει εὐρύτατο ἀντικείμενο μελέτης, τόσο σέ γνωσιολογικό ὅσο καί σέ ἐμπειροκρατικό ἐπίπεδο ἀπὸ τὰ πρῶτα κιόλας χρόνια τῆς ὑπαρξιακῆς ἀναζήτησης τοῦ ἀνθρώπου. Τὴν μελέτησαν, τὴν ἀποκάλεσαν *Ἐπιστήμη*, τὴν μετασχημάτισαν, τὴν ἀπέρριξαν, τὴν συνέδεσαν καί τὴν ἀποσυνέδεσαν μέ τὴ φύση, τὴν κοινωνία, τό Θεοῦ. Συστήματα χτίστηκαν, συντηρήθηκαν, γκρεμίστηκαν, βασιζόμενα σέ θεωρίες ἠθικῆς. Πάνω στό ζήτημα αὐτό, τέθηκαν πολλὰ ἐρωτήματα πού ἀφοροῦσαν στό θεωρητικό καί στό ἐφηρμοσμένο ὑπόβαθρο τῆς ἠθικῆς. Ἐνα ἀπὸ τὰ κύρια ἐρωτήματα διατυπώθηκαν ὡς ἑξῆς: ποιοῦ εἶναι τό κριτήριο πού ἀποφασίζει ἂν μιά πράξη ἢ μιά πρόθεση εἶναι ἠθικά ἀγαθὴ ἢ ἠθικά μεμπτή;

Οἱ ἀπαντήσεις πού δόθηκαν ἀπὸ διαφορετικές σκοπιπές ἢ καθεμιά, φαίνεται νά συγκλίνουν σέ μιά γενική κατεύθυνση, ὅτι τό κριτήριο τῶν ἠθικῶν καί ἀνῆθικῶν πράξεων καί προθέσεων, εἶναι ὁ ἠθικός νόμος μέσα μας, πού εἶναι γνωστός καί σάν ἠθική συνείδηση. Ἡ ἠθική συνείδηση δέν ἀποτελεῖ συναί-

σθημα, δηλαδή ευάρεστη ή δυσάρεστη κατάσταση, αλλά αποκρυστάλλωση και συμπίκνωση των γνώσεων (συνείδηση = γνώση) του ανθρώπου σχετικά με το ήθικά όρθό ή ήθικά άπρεπο, το ήθικά αγαθό και το ήθικά μεμπτό. Το σύνολο αυτών των ήθικών γνώσεων, όμως, δεν έχει μόνο γνωσιολογικό χαρακτήρα, είναι δυναμικό και δεοντολογικό, έχει δηλαδή επιτακτικό ή απαγορευτικό χαρακτήρα. Η ήθική συνείδηση είναι ταυτόχρονα και ήθικός νόμος, που επιτάσσει στον άνθρωπο να πράττει και να θέλει το αγαθό και να αποφεύγει το κακό. Η ήθική συνείδηση εμπεριέχει το κίνητρο του καθήκοντος και της ήθικης υποχρέωσης (μερικοί, όπως π.χ. ο Σ. Παγιατάκης, την ονόμασαν «συναίσθημα της ήθικης υποχρέωσης»). Το καθήκον μας ώθει επιτακτικά σε αγαθές και μας απωθεί από τις κακές πράξεις. Το κίνητρο του καθήκοντος είναι, σε πάρα πολλές περιπτώσεις, ισχυρότερο και η καταπάτησή του οδηγεί σε ψυχικές εντάσεις, σε θλίψη και σε τύψεις τη συνείδηση.

Η ήθική συνείδηση αποτελεί, λοιπόν, γνώση και νόμο συγχρόνως. Σά γνώση, η έννοια της ήθικης συνείδησης σχετίζεται με την έννοια της ήθικης κρίσης, της ικανότητας δηλαδή του ανθρώπου να διακρίνει καθαρά το ήθικά όρθό από το ήθικά επιλήψιμο. Η ήθική συνείδηση, σά γνώση και σά νόμος, αποτελεί μέρος της προσωπικότητας του ατόμου. Τά ερωτήματα όμως που τίθενται, είναι αν είναι έμφυτη, επίκτητη, ποιά μπορεί να είναι ή αρχή της κ.λπ. Οι απαντήσεις στα ερωτήματα αυτά συνιστούν δύο διαμετρικά αντίθετες θεωρητικές προσεγγίσεις: τί θεωρία του έμφυτου (nativismus) και την ψυχολογική ή εμπειρική θεωρία (empirismus). Αρχικά, κατά το nativismus, η ήθική συνείδηση είναι έμφυτη και η προέλευσή της υπερφυσική-θεική: ο άνθρωπος από τί φύση διακρίνει το αγαθό και το κακό. Κατά τον empirismus, η ήθική συνείδηση δεν υπάρχει έξαρχής, αλλά γεννιέται κάτω από το κράτος των ποικίλων επιδράσεων του κοινωνικού περιβάλλοντος. Το επιτρεπόμενο και επιβαλλόμενο εκλαμβάνεται σαν ήθικά όρθό και αγαθό, το απαγορευμένο ως ήθικά κακό. Η έννοια της ήθικης περιλαμβάνει την κοινωνική ή ομαδική ήθική και την προσωπική ήθική ή άλλως τό προσωπικό ήθος. Τό άτομο γεννιέται και εξελίσσεται μέσα σε ένα κόσμο ήθικών αξιών, ό οποίος τον επηρεάζει, όταν αυτό ανιδρύνει τό δικό του ήθος. Η σύγκρουση του ατόμου με τίς ήθικές αξίες μπορεί να επέλθει, είτε ως αρνητικής μορφής, δηλαδή τό άτομο να διαφωνεί ολοκληρωτικά με τά ήθικά πρότυπα και να αποκλείεται από κάθε είδος κοινωνικά αποδεκτής ήθικης, είτε ως θετικής μορφής, όταν τό άτομο βρίσκεται σε έγγήγορη και διαρκώς επαναξιολογεί τίς ήθικές αρχές, τόσο τίς δικές του, όσο και της κοινωνίας. Στην πρώτη περίπτωση, συναντούμε συνήθως άτομα

μέ τήν λεγόμενη «παθητική ή εξατομικευμένη ήθικότητα», και στή δεύτερη, άτομα μέ «ισχυρή ήθικά προσωπικότητα». Ἡ τροποποίηση τῶν καθιερωμένων ήθικῶν ἀξιῶν (τοῦ ήθικοῦ κατεστημένου) ἀπό τίς ισχυρές αὐτές προσωπικότητες ἀποτελεῖ αἴτιμα κάθε ἐποχῆς πού κατευθύνεται ἀπό σαθρές καί ήθικά ἀμφίβολες ἀξίες.

Τό αἰώνιο ζήτημα «τοῦ καλοῦ καί τοῦ κακοῦ». Ἔχετε σκεφεῖ ποτέ, ποιὰ ἦταν ἡ πρώτη ἐπαφή τῆς νεοφερμένης μας ὑπαρξης μέ τό γνωστικό ἀντικείμενο τῆς ήθικῆς; Προβληματιστήκατε ἄραγε, πῶς ἐσεῖς μάθατε τό καλό καί τό κακό; Σίγουρα ὁ καθένας μας, ἄν ἀφιερῶσει λίγο χρόνο, θά ἔχει νά ἀφηγηθεῖ τή δική του ἐμπειρία, ἡ ὁποία εἶναι σημαντική καί πολύτιμη. Παρ' ὅλα αὐτά, στίς περισσότερες ἱστορίες, κοινή ἀναφορά φαίνεται νά εἶναι συνήθως ἕνα παιδικό δωμάτιο, μιά γιαγιά, ἕνα ἀθῶο κοριτσάκι, κάποια κατσικάκια καί ἕνας λύκος. Νάί, πάλι ἕνας λύκος! «Τά παραμύθια λένε τήν ἀλήθεια», καί ἡ ἀφηγηματική τους ζωντανία, μέσα ἀπό τή φωνή τοῦ «σημαντικοῦ ἄλλου», αἰῶνες τώρα, χρησιμοποιοῦν μοτίβα καί σύμβολα, πού μᾶς μσοῦν ἀπό πολύ μικρή ἡλικία στήν πραγματικότητα τοῦ κόσμου τῶν ἐνπλίκων, στήν ἐπικρατοῦσα ήθική. Στό ἡμίφως τῆς παιδικῆς μας στέπας καί μέ τή δύναμη τῆς φαντασίας, ἔχουν τήν ἱκανότητα νά μᾶς εἰσάγουν στό νά μάθουμε ὅτι σέ αὐτήν τή ζωῆ ὑπάρχει καί ἡ σκοτεινή πλευρά τῆς σελήνης. Μᾶς μαθαίνουν τί παθαίνει ὁ «καλός», «ὁ κακός», πῶς ἐξαπατᾶται ἕνας ἐνπλικας ἀπό ἕνα λύκο, ὅταν στόχος τοῦ τελευταίου εἶναι ἕνα ἀθῶο παιδί, μᾶς μαθαίνουν τίς ἐτικέτες, τί σοφία τῆς φύσης μέσα ἀπό τά «φωνήεντα ζῶα», τήν ἐπιχρυσωμένη εὐτυχία, τόν διχασμό, τή δουλεία, τήν ἀναπηρία, τό ὑπερφυσικό, τήν μοναξιά, τί φτώχεια, τά ἐπίγεια παλάτια, τήν καλή καί τήν κακή μάγισσα κ.ἄ. Ἄς ἀναφέρουμε χαρακτηριστικά, ὅτι ἀπό τούς Αἴσωπο, Andersen, Dickens, Verne, Beecher, Perrault, Dodgson, Saint – Exupery, Kipling, Melville, Lindgren, Clemens, μέχρι καί τόν Τριβιζᾶ (ἀλλά καί πολλούς ἄλλους), βιώσαμε ὡς λιλιπούτειοι «ἀχαρτογράφητοι» ἀκροατές, τόσα, μᾶ τόσα πολλά, πού τά εἰκονοποιήσαμε μέ τή φαντασία μας, μᾶς ἔκαναν νά κοιτᾶμε ἐπίμονα πίσω ἀπό κουρτίνες, κάτω ἀπό κρεββάτια, νά φοβόμαστε τά σκοτεινά δρομάκια, τά ὑπόγεια καί νά τρωῦμε ὅλο τό φαγητό μας, γιά νά μὴν ἔρθει ὁ «κακός λύκος». Φτιάξαμε ἀργά καί σταθερά ἕναν εξατομικευμένο ἐσωτερικό κώδικα ήθικῆς, πού ἐπηρεάστηκε ἀνάλογα ἀπό τό ἀναπτυξιακό μας περιβάλλον, τήν προσωπικότητα, τή λογική, τήν ἐλευθερία, τήν ψυχοσπνευματική μας ἐξέλιξη, γιά νά φτάσουμε κάποια στιγμή στή ζωῆ μας, ἀτάραχοι πλέον, νά βάζουμε ἐτικέτες, νά πολεμοῦμε, νά ἀπορρίπτουμε, νά ἀδιαφοροῦμε, νά καταστρέφουμε ὅ,τι μᾶς φαίνεται «κακό».

Φτάσαμε ως ενήλικες, να διαβάσουμε τόν Leviathan του Hobbes, και ενώ «ἀποστρεφόμεσθε» λεκτικά κάθε μορφή βίας, να ταυτιστούμε τελικά με τό όποιας μορφής «τέρας», να κλείσουμε τό φῶς και να κοιμηθοῦμε ἥσυχoi στό ἀνατομικό μαξιλάρι τῆς συνειδησίης μας, στό ἴδιο ἡμίφως, πού ὡς παιδιά τρέμαμε τό «κακό». Καταφέραμε μέ ἓνα ἔξυπνο ρολοί στό χέρι μας να μετράμε στό χιλιεστό τοῦ χρόνου τούς παλμούς μας, ἀλλά οὐσιαστικά να μίν «ἀκοῦμε» τίν καρδιά μας. Φτάσαμε ὡς «Ultra Homo sapiens», να πανηγυρίζουμε τίς ἐπιφανειακές νίκες μᾶς ρηχῆς, ματαιόδοξης πραγματικότητας, να συζητᾶμε γιά ὑπερανθρωπισμό, γιά μετανθρωπισμό, γιά μορφολογική ἐλευθερία, γιά ἀλγόριθμους συμπεριφορᾶς, να τολμιᾶμε να ἐπιλέγουμε ποιός πρέπει να ζήσει και ποιός να πεθάνει, να χαρακτηρίζουμε τό γῆρας ὡς ἰάσιμη νόσο πού ἐμποδίζει τίν ἀπελευθέρωση ἀπό τή θνητότητά μας, φτάσαμε να μιλάμε ἴσως και γιά τίν κατάρνηση τοῦ θανάτου και ὡς «ἐπαυξημένοι» και παντοδύναμοι «ἄνθρωποι» να φερόμαστε σάν θεοί...

Προβληματιστήκατε, ἄραγε, ποιές πύλινες πλάτες μποροῦν να σπκώσουν τό βάρος τοῦ να ὑποδύεται κάποιος τόν Θεό; Ποιά πύλινα χέρια ἔχουν τή δυνατότητα να ἀναστρέψουν τίν πολύτιμη ἐμπειρία τῆς φθαρτότητας τῆς ὕλης, τῆς ὄντολογικῆς μας ἀνεπάρκειας; Σέ ποιόν ἀνθρώπινο νοῦ θά νιώθαμε ἀσφαλεῖς να παραδώσουμε τίν ἐλεύθερή μας βούληση; Ποιός ἀνθρωπος θά ἦταν ἐκεῖνος πού θά εἶχε τίν ἐξουσιοδότηση να προκαθορίσει τό μέλλον μας, να χειραγωγήσει τίς ἐλπίδες μας, να κατακερματίσει τόν ὑπαρξιακό ρεαλισμό μας και να «ἀλωνίσει» τή συνείδηση πού φύτεψε ὁ Θεός μέσα μας; Σέ ποιόν θά παραδίδαμε τό σκῆπτρο τῆς διαχείρισης τῶν συναισθημάτων μας ἢ τῆς ἐλευθερίας μας; Ποιός θά κρατοῦσε τό «τιλεχειριστήριο» γιά τά δάκρυα, τό γέλιο, τή σιωπή ἢ τή φωνή μας, τό φόβο ἢ τή χαρά μας; Ποιός, ἄραγε, θά μποροῦσε να διαβρώσει τό δικαίωμα τῆς ἐπιλογῆς και τῆς λογικῆς μας;

Σκεφτεῖτε... Σκεφτεῖτε γιά λίγο τίν ἱστορία τοῦ ἀνθρώπινου γένους... Ἀπό πολύ παλιά... πηγαίνετε ὅσο πιό πίσω μπορεῖτε... Θυμηθεῖτε τί ἔχει συμβεῖ σέ ἀνάλογες περιπτώσεις, ὅπου ἓνας ἀνθρωπος ἀποπειράθηκε να φερθεῖ σάν θεός, μέ κάθε τρόπο ἢ λόγο, μέ ὅποιοδήποτε χρῶμα, κάτω ἀπό ὅποιαδήποτε σημαία ἢ σύμβολο ... Γιατί ἡ ἱστορία, ὡς ὁ ἐχθρός τῆς δουλικῆς σκέψης, ὅταν τίν μελετᾶμε, ἔχει να μᾶς πει πολλά. Σέ ἀνάλογες περιπτώσεις τῆς πτωτικῆς πορείας τῆς ἀνθρωπότητας, βλέπουμε λοιπόν πῶς, ὁ ἀδυσώπητος ἀγώνας γιά πλοῦτο, ἀθανασία, τό κυνίγι τῆς κάθε ἐπιχρυσωμένης και ἐφήμερης μορφῆς ἐξουσίας, εἶναι αἱματοβαμμένο και σκοτεινό. Οἱ «ἀνθρωποθεοί» τοῦ εἶδους μας, πού ἐνίστε προσπάθησαν να μεταμορφώσουν τά κενά, τό δικό τους

«τίποτε» σέ «κάτι», μέ αντίτιμο ἔστω καί μόνο μιά ἄλλη ὕπαρξη, ἀπεδείχθη ὅτι, ἢ ἀφάνισαν ὀλοκληρωτικά πρόσωπα καί κοινωνίες ἢ ἀφίσανε πίσω τους, ὀρφανούς, φτωχότερους, πεινασμένους, πολιτιστικά οικονομικά, καί ψυχοπνευματικά λοβοτομημένους ἀνθρώπους. Ἀφίσανε ὡς παρακαταθήκη, «μεσαιῶνες» χαραγμένους μέ ἐσχατολογικές εἰκόνες, μί ἀναστρέψιμες συνέπειες, συνειδήσεις «τιμωρίας καί ἀμοιβῆς», μαῦρες σελίδες, πολλούς «λυκανθρώπους»...

Πιθανῶς, κάποιοι ἀπό αὐτούς τούς ὑποδύμενους θεούς τῆς ἱστορίας μας ξεκίνησαν μέ παρόμοιες φράσεις, σάν καί ἐκείνη ἀπό τό βιβλίο τοῦ Shakespeare «Ὁ ἔμπορος τῆς Βενετίας»: «...Γιά νά κάνεις ἕνα μεγάλο καλό, κάνε ἕνα μικρό κακό...» καί ἔκρυψαν μέ «ὀσκαρική» ἐρμηνεῖα τά ἀρρωστημένα τους σχέδια, τά νοησιαρχικά τους παραδόξα γιά νά ἀναδειχθοῦν ὡς σωτῆρες τῆς ἀνθρωπότητας ἢ «αὐτοθυσιαστικές» προσωπικότητες, ἀπομακρύνοντας τόν ἄνθρωπο ἀπό τόν ἑαυτό, τόν συνάνθρωπο, τή φύση, τόν αὐτοσκοπό καί τόν προορισμό του. «Ταξιδεύοντας» ἀπό τόν Ἐπίκτητο μέχρι τόν Kant, συναντᾶμε αὐτὴν τὴν ὑπεροχή τῆς πορείας τοῦ ἀνθρώπινου εἴδους, ὅπου μέσω Λογικῆς, γνώσης, αὐτονομίας, ἐπιτυχάνεται ἡ ἀβίαστη ἐσωτερικὴ μετουσίωση τοῦ ἠθικοῦ νόμου ὡς ἐπιλογή τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἐλευθερία τῆς βούλησης, ἡ αὐτονομία. Συναντᾶμε τό κληροδότιμα τῆς δυνατότητας νά ἀντιλαμβανόμαστε ὅτι ὁ νοῦς μας ὡς θεϊκό μερίδιο εἶναι τό μέσο νά ἀποκτήσουμε σχέση μέ τόν Θεό, νά ἐπιλέγουμε ἐλεύθερα καί νά πράττουμε αὐτόβουλα κάτι πού ἐπιθυμοῦμε. Μάθαμε καί ξορκίσαμε ἄλλωστε, ἀπό τόν Οἰδίποδα τοῦ Σοφοκλῆ, πῶς οὐτοπικές προσωπικές αὐτορρηθμίσεις ἢ προσκολλήσεις σέ προσωπικά ἢ παγκόσμια «πεπρωμένα» καί σέ ἐκδικητικούς θεούς-τιμωρούς προκαλοῦν καθολικὴ «αὐτοτύφλωση» καί βέβαιο ψυχικὸ θάνατο.

Ὑποθέτω ὅτι, μετά ἀπό ἕνα τέτοιου εἴδους ἀναστοχασμό, εἶναι κοινός τόπος ὄλων μας, σάν ἕνα εἶδος διασύνδεσης, πανανθρώπινης προαίρεσης, ἀλλά καί ἀναμενόμενης διάθεσης, σέ πρῶμο ἐπίπεδο τουλάχιστον, νά ἐγείρεται ἡ ἐπιθυμία μας γιά τέτοιου εἴδους λιγότερες σκοτεινές στιγμές, τόσο προσωπικές ὅσο καί παγκόσμιες. Θά τό ἀξιολογούσαμε ὡς φυσιολογικό, νά ἀποτελεῖ κοινὴ παραδοχὴ, ὅτι ἔχουμε ἤδη στιγματίσει ὡς εἶδος τὴν πορεία μας, ὄχι πάντα μέ τά πύο φωτεινά χρώματα καί πῶς θά ἦταν ἰδιαίτερα ὠφέλιμο, γιά ὄλους μας, νά ἐλαχιστοποιήσουμε τίς προσωπικές ἢ παγκόσμιες καθηλώσεις μας. Πιθανῶς νά ἔχετε κιόλας σκεφτεῖ τρόπους, στρατηγικές ἢ τεχνικές ἀνάκαμψης τῶν παραπάνω φαινομένων, κάποιος ἤδη νά σκέφτηκε «κάτι πρέπει νά ἀλλάξει», ἄλλος νά εἶπε «ἐγὼ θέλω νά ἀλλάξω», καί αὐτό ἀκούγεται ὑπέ-

ροχο ἄν συνέβη, ἔτσι δέν εἶναι; Ἀπό τήν πλευρά μου, σάν συνοδοιπόρος σ' αὐτό τό ταξίδι, θά σᾶς παραθέσω μία σπουδαία φράση, πού λανθασμένα ἀποδόθηκε στόν Einstein καί εἶναι ἀπό τό βιβλίο πού ἔγραψε τό 1983 ἡ Rita Mae Brown μέ τίτλο «Sudden Death», φράση πού δέν ἀποτελεῖ μόνο «τροφή» γιά σκέψη, ἀλλά μιᾶ λογική καί ἐπιστημονική παραδοχή, γιά νά κινητοποιηθοῦμε ποικιλοτρόπως: «Τρέλα εἶναι νά κάνεις τό ἴδιο πράγμα ξανά καί ξανά καί κάθε φορά νά περιμένεις διαφορετικό ἀποτέλεσμα». Ξαναδιαβάστε το, ἀξίζει!

Καί ξέρετε καί κάτι ἄλλο; Ἄν σᾶς κουράζει νά ἀνατρέξετε στό πολύπαθο ὡς εἶδος παρελθόν μας, κοιτᾶτε ἀπλά γύρω σας, μέσα σας. Ἀφιερῶστε λίγο ἀκόμη ἀπό τόν χρόνο σας, γιά νά ἀνακαλέσετε τίς προσωπικές σας συντριβές. Τίς στιγμές ἐκεῖνες, πού ἐσεῖς ἢ κάποιος ἄλλος ὑπερέβη προσωπικά σύνορα, ἠθικές γραμμές, ἐλευθέρως ζῶνες καί δημιούργησε φαύλους κύκλους ἐνοχῶν, ἐλευθεροφάνειας, θλίψης, πόνου, ἀκοινωνησίας, στασιμότητας, ἀπελπισίας, αὐτοἰατρικῆς, προφασισζόμενος ἄγνοια, καλή πρόθεση, θυμό, ἀδικία, ἠθικό νόμο, ἀκόμη καί ἀγάπη, εὐχαρίστηση ἢ ἡδονή... Πῶς νιώσατε, ὅταν γίνατε γιά λίγο «θεοί» καί κρατούσατε μέ κάποιο «περίεργο» τρόπο στά χέρια σας τί ζωή ἄλλων συνανθρώπων σας... Τί βιώσατε, ὅταν κάποιος ἄλλος τό ἔκανε αὐτό γιά ἐσᾶς... Πῶς αἰσθανθήκατε, ὅταν ἀντίληφθήκατε ὅτι δέν μπορεῖτε νά κάνετε τίποτε γιά τό δικό σας σήμερα, τό δικό σας αὔριο... Ἐπαναφέρετε τίς στιγμές ἐκεῖνες, πού ἀπλά, σᾶς κάνουν νά νιώθετε ἄβολα σέ σχέση μέ τόν ἑαυτό σας, τούς ἄλλους... Θυμηθεῖτε κάποια «καλοκαίρια» τῆς ζωῆς σας πού ἔκρυσαν τούς πῖο δύσκολους «χεμῶνες» σας... Μπορεῖ νά θυμηθεῖτε καί κάποιες στιγμές, πού περάσατε δίπλα ἀπό τήν ἀδικία, τήν ἀπώλεια, πού γίνατε θύτες, θύματα, αὐτόπτες ἢ αὐτήκοοι μάρτυρες ψυχολογικῆς, σωματικῆς ἢ κοινωνικῆς βίας, πού βιώσατε, ἀντικρύσατε τόν πόνο, τήν ἐξαθλίωση καί ἀπλά, συνεχίσατε τήν πορεία πρὸς τή δική σας κανονικότητα. Στιγμές πού θυμίζουν τόν σύγχρονο ἄνθρωπο, πού ἐνῶ ἀκούει τό γνώριμο οὐρλιαχτό τοῦ λύκου, βλέπει τήν Κοκκινোসκουφίτσα νά μπαίνει μόνη της στό πυκνό δάσος καί ἀφοῦ τό προσπεράσει ὡς ἄλλο ἓνα τραγικό γεγονός, νά μαθαίνει τί δραματική κατάληξη, τήν ἐπόμενη μέρα ἀπό τήν τηλεόραση καί νά τό ἀναδημοσιεύει μέ «συμπάθεια ἢ ὀργή» στό διαδίκτυο...

Διαβάζοντας τόν Ἱερό Αὐγουστῖνο νά ἀναφέρει ὅτι «οἱ ἄνθρωποι ταξιδεύουν γιά νά θαυμάσουν τά ψηλά βουνά, τά κύματα τῆς θάλασσας, τά βιαστικά ποτάμια, τήν ἀπεραντοσύνη τοῦ ὠκεανοῦ, τῶν ἀστεριῶν τῆ φωτεινῆς πορείας, κι ὁμως τόν ἑαυτό τους τόν προσπερνοῦν χωρίς δεύτερη ματιά», ἀλήθεια δέν μποροῦμε παρὰ νά μῖν προβληματιστοῦμε, πόσο θά μᾶς ὠφελήσει ἡ

«υπερρόραση», όταν 1.600 χρόνια μετά από τότε πού τό εἶπε, ἀκόμα δέν βλέπουμε «τί γίνεται κάτω ἀπό τή μύτη μας». Γυρνώντας πίσω, στήν Ἀμερική τοῦ 1918, μαθαίνουμε ὅτι ὁ μηχανικός Howard Scott δημιούργησε καί ἠγήθηκε τῆς «Τεχνικῆς Συμμαχίας», μᾶς ὁμάδας ἔρευνας πού ἀποτελοῦνταν ἀπό οικονομολόγους, μηχανικούς καί ἄλλους ἐπιστήμονες καί ἀποτελεῖ πρόγονο τῆς σημερινῆς τεχνοκρατίας. Αὐτό πού παρατηροῦμε 103 χρόνια μετά, εἶναι ὅτι, τόσο οἱ ραγδαῖες ἐξελίξεις, ὅσο καί ἡ περιπλοκότητα αὐτοῦ τοῦ κόσμου, συνεχίζουν νά ἀφήνουν ἀγεφύρωτο τό χάσμα, ἀνάμεσα σέ ὀφέλη καί κόστη, ἰσοροπίες, σχέσεις μεταξύ κρατῶν, θρησκείες, φιλοσοφίες, κοινωνικο-οικονομικά συστήματα, ὑπαρξιακά ἐρωτήματα, προκαταλήψεις, σενάρια φαντασίας. Ἀκόμη καί ἂν κάποιος ἀπό ἐμᾶς ἐπενδύουμε φανατικά σέ ὄρους ὅπως «τεχνητή νοημοσύνη» ἢ τεχνοκρατία, ὀφείλουμε νά μή ξεχνᾶμε ὅτι ἡ «μηχανή» ἔχει τή δυνατότητα τῆς ἐπεξεργασίας τῶν δεδομένων τοῦ κάθε κατασκευαστῆ, δέν μπορεῖ ὅμως νά κατανοήσει βαθύτερα νοήματα ὅπως ἀγάπη, πίστη, ἀλληλεγγύη, προσφορᾶ, ἐλευθερία. Ἡ «μηχανή» ἀπό μόνη της δέν θά εἶναι ποτέ καλή ἢ κακή, γιατί θά ἐξαρτᾶται πάντα ἀπό τίς προθέσεις, τοὺς σκοπούς καί τό πολυπαραγοντικό ἐπίπεδο τῶν ἀνθρώπων πού θά τήν ἐλέγχουν. Καί ὅσο ὁ ἄνθρωπος, εἴτε μέσα στή τεχνογνωσία, εἴτε μέσα στήν ἄγνοια ἢ τήν ἀδιαφορία του, προσπαθεῖ νά παραμείνει «παραδοσιακά» ἄνθρωπος καί ὅσο ἐπιστημονικοί κλάδοι ἀπεγνωσμένα ἐργάζονται στήν προσπάθεια ἀποκωδικοποίησης τῆς δημιουργίας τῆς ζωῆς, τοῦ γενετικοῦ κώδικα, τοῦ ἐγκεφάλου, ζοῦμε τήν ἐποχή ὅπου τό ἔξυπνο τηλεφῶνό μας εἶναι ὁ ἀχώριστος καί πολύτιμος σύντροφός μας, ἀλλά καί «αὐτό» πού ἴσως μᾶς γνωρίζει καλύτερα ἀπό τόν καθένα!

Ἡ ἀναζήτηση ἐνός ὑψιστοῦ τεχνοκρατικοῦ «δισκοπότηρου», ἡ πάλιν τῶν ἐξουσιαστικῶν ρόλων, οἱ διπλές ἢ πολλές φορές καί πολλαπλές ταυτότητες, ὁ ἐσωτερικός διχασμός, ἡ ὑπερεκτίμηση τῆς ὕλης, ἡ σύγχυση, ἔφεραν σήμερα ἀντιμέτωπο τόν ἄνθρωπο μέ τά θεμελιώδη ἀξιακά καί πυρηνικά συστατικά του. Τόν ἔφεραν ἀντιμέτωπο σέ κρίσεις καί σέ μάχες ἀλληλοσύγκρουσης καί ἀλληλοσυμπλήρωσης, μέ σκοπό τήν κυριαρχία τοῦ πρωτότυπου ἢ τοῦ ἀντιγράφου. Τόν ἐγκλώβισαν στόν ξεπερασμένο ἀνθρωπιστικό μῦθο ἐνάντια στίς μηχανές, στά ρομπότ, στήν ὑγιή ἀνάπτυξη καί ὄχι στήν εὐθύνη του «νά μή καταστρεῖ ὁ ἴδιος ἄχρηστος». Τόν ἔκαναν νά παραδώσει τό κλειδί τῆς εὐτυχίας του, τή σκυτάλη τῆς αὐτοδιαχείρισης, τῶν ἀποφάσεων καί τῆς αὐτοβελτίωσής του, σέ ἐπίγειες «θεϊκές» δυνάμεις, σέ ἐφήμερες φιγοῦρες, σέ τεχνολογία blockchain, σέ Κοιλιάδες Πυριτίου (Silicon Valley), σέ κρυπτονομίσματα, σέ Μεγάλους Ἀδερφούς. Καί ἂν, τελικά, ὁ σύγχρονος «λυκάνθρωπος Χάρυ» κατάφερε

επιτέλους νά χωρέσει σέ αὐτήν τήν κοινωνία, συνεχίζει νά φοβᾶται καί νά ἀγωνιᾶ καί ἴσως περισσότερο ἀπό ποτέ, ἄν χωράει καί ἄν γίνεται ἀποδεκτός στόν νέο καί πολλά ὑποσχόμενο κυβερνοχώρο.

Ἕνας νέος ἄνεμος «γενικῆς ὑπνώσης» καί παθητικότητας φυσάει στή στέπτα τοῦ 21ου αἰώνα, πού ὀδηγεῖ σέ νοοκτονία, σέ ἀναίτια ἐπιθετικότητα καί στήν ἀντίληψη ὅτι «πρέπει νά βρεῖς στόν ἄλλο, τόν θανάσιμο ἐχθρό σου». «Bellum omnium contra omnes» πόλεμος ὄλων ἐναντίον ὄλων... Ἡ ἀγέλη καί ἡ μοναδικότητα: μιά αἰώνια πάλη. Τρομοκρατημένοι, φοβισμένοι, ἄνθρωποι πού πίστευαν ὅτι εἶναι ἄχρηστοι γιά τόν ἑαυτό τους, ἀποδευκνύονται ἱκανοί γιά νά προκαλέσουν βλάβη στόν διπλανό τους. Πολλῶν εἰδῶν καί χρωμάτων ἐτικέτες δημιουργοῦνε κοινωνική πίεση, ἕνα εὐθραυστο σήμερα, ἕνα ἀβέβαιο αὔριο, ὀδηγοῦν σέ ἐσωτερικά κενά καί ψυχοσωματικές ἐκδηλώσεις, ἡ εὐτυχία κατέληξε νά ἀποτελεῖ αὐτοσκοπὸ καί ὀδήγησε στήν μόνωση, στήν ἀπελπισία, στήν ἀπογοήτευση. Παρ' ὅλα αὐτά, ἐπιμένουμε νά βλέπουμε καί νά βιώνουμε τόν κόσμο ὡς θύματα καί ὄχι ὡς δράστες ἢ θύτες. Δημοσιεύουμε ἀποφθέγματα, «ἀνεβάζουμε» φωτογραφίες ἢ ἱστορίες θυμοῦ, πόνου, «κοινοποιοῦμε» τήν ἰδιαιτερότητα, τή θλίψη συνανθρώπων μας, χωρὶς νά ἐφαρμόζουμε ἢ νά ἐνστερνιζόμαστε μέ ἀληθινὴ ἐνσυναίσθηση τίποτε ἀπὸ ὅλα αὐτά. Μιλοῦμε, τιμοῦμε, κάνουμε ἀφιερῶματα σέ ἥρωες καί ἐπετεῖους τῆς ἱστορίας μας, ἀλλά μέσα μας γνωρίζουμε ὅτι, πέραν τῶν ἑορτασμῶν καί τῶν βαρυσίμαντων λόγων μας, δέν θά τολμοῦσαμε νά βάζαμε στή θέση τῶν ἡρώων τοὺς ἑαυτοὺς μας ἢ τοὺς ἀγαπημένους μας. Οἱ ρόλοι «θυσίας ἢ αὐταπάρνησης» δέν φαίνεται νά χωρᾶνε στά φαινομενικά «ἄτρωτα» κελύφη τοῦ ἐξελιγμένου «σιδηροῦ γένους μας». Ἐνὸς γένους πού, ἔστω καί μέ μιά γρήγορη ματιά γύρω ἢ μέσα μας, καταλαβαίνεις ὅτι παρουσιάζει ἕνα εἶδος ψυχοπνευματικῆς «ὀξειδωσης» καί κοινωνικῆς διάβρωσης, προσκολλημένο σέ «φθαρτές» ἀρχές, σέ ὕλικές δεσμεύσεις, ἀκολούθησε μιά πορεία ἀπὸ «χρυσό» σέ «ἀργυρό», σέ «χάλκινο», σέ «ἡρωικό», σέ "Νῦν γάρ δὴ γένος ἐστὶ σιδέριον...». Ἀποκαλυπτικός, ἐμπνευσμένος καί διδακτικὸς ἀκούγεται ὁ Ἡσίοδος στό *Ἔργα καὶ Ἡμέραι*, ἀλλά θά σκεφτεῖ κάποιος, ὅτι δέν παύει νά εἶναι ἕνας εὐρηματικός, ἀρχαῖος ἐπικός ποιητής. Τὸ ἴδιο καί ἴσως πολὺ πιὸ ἐπικριτικά, μπορεῖ νά σκεφτεῖ κάποιος ἄλλος καί γιά τόν συγγραφέα Paul Amadeus Dienach, ὅταν παρέδιδε τὸ χειρόγραφό του στόν μετέπειτα πρῦταν ἡ Παντείου, Γεώργιο Παπαχατζῆ. Ἕνα χειρόγραφο γιά μιά εὐφάνταστη «μελλοντικὴ εἰκόνα» τοῦ γένους μας, πού ὁ τελευταῖος τοῦ ἔδωσε τὸν τίτλο *Κοιλιάδα τῶν Ρόδων* καί ἀριθμῆι 840 σελίδες ἀναμνήσεων ἀπὸ τήν ἐμπειρία πού εἶχε ὁ Ἑλβετὸς φιλέλληνας Dienach, ὅταν μετὰ ἀπὸ ἕνα ἀτύχημα ἔπεσε σέ ληθαργικὸ ὕπνο.

Αυτά και άλλα ανάλογα «παραμύθια» φανταστικῶν, καί ἀποκαλυπτικῶν ἐπισημάνσεων δέν φαντάζουν ικανά γιά νά κινητοποιήσουν τήν ἐπικρατοῦσα, «ἀκλόνητη» εὐδαμονία τῶν «ἀθανάτων». Ἀκόμη καί ὁ σύγχρονος ἱστορικός καί συγγραφέας Y. N. Harari ἀναφέρει χαρακτηριστικά: «Τόν 19ο αἰῶνα ἡ βιομηχανική ἐπανάσταση ἔφερε στό προσκίνιο τήν ἐξαθλιωμένη ἐργατική τάξη. Ὁ 21ος αἰῶνας θά δημιουργήσει μιὰ τεράστια βιομάζα ἀπό βιολογικά “περιττούς” καί κοινωνικά “ἄχρηστους” ἀνθρώπους [...] τονίζοντας τήν πιθανότητα πῶς «οἱ βιολογικά ἀκατάλληλοι καί κοινωνικά περιττοί «Homo sapiens» τοῦ σήμερα εἶναι καταδικασμένοι νά ἐξαλειφθοῦν προοδευτικά ἀπό τοὺς «Homo Deus» τοῦ αὐριο. Σέ μιὰ ζωή χωρίς ἐγγυήσεις εὐτυχίας, σέ μιὰ ἀκόμη περίοδο ἀλλαγῶν, περιπλανώμενοι «λυκάνθρωποι» τί νύχτα, ὑποδουόμενοι θεοί τήν ἡμέρα, ἄς θυμηθοῦμε ὅτι ἡ ἱστορία, ἀλλά καί ἡ ἐπιστήμη, ἔχουν ἀποδείξει ὅτι μιὰ κρίση μπορεῖ νά ὀδηγήσει, ἀνάλογα μέ τί διαχειρίσῃ της, σέ ἀφανισμό ἢ ἐξέλιξη. Στό βιβλίό τῆς «Γένεσις» ἡ ἱστορία τοῦ Ἀδάμ καί τῆς Εὐας σκιαγραφεῖ τήν ἀπαρχή τῆς αὐτοεπίγνωσης, τῆς ἀλήθειας, τῆς ἐπίγνωσης τῆς θνησιμότητας, τῆς ντροπῆς, τοῦ καλοῦ καί τοῦ κακοῦ. Ἡ ἱστορία τοῦ Κάν καί τοῦ Ἄβελ ἀποτελεῖ τήν πρώτη καταγραφή φόνου/ἀδελφοκτονίας/ἀνθρωποκτονίας στήν ἀνθρώπινη φύση. Τί καταγράφηκε καί τί διδαχθήκαμε ἀπό «τότε» μέχρι σήμερα; Ἴσως κάποιος νά συμφωνήσουν μέ τί γλαφυρή καί συνάμα αἰχμηρή προσέγγιση τοῦ καθηγητῆ ψυχολογίας J. Peterson: «Ἡ εὐτυχία εἶναι ἄσκοπος στόχος. Μὴν συγκρίνετε τόν ἑαυτό σας μέ ἄλλα ἄτομα, συγκρίνετε τόν ἑαυτό σας μέ αὐτό πού ἦσατε χθές. Κανένας, ποτέ, δέν κατάφερε νά ξεφύγει ἀπ’ ὀτιδήποτε, ὅποτε ἀναλάβετε τήν εὐθύνη γιά τί δική σας ζωή. Δημιουργεῖτε οἱ ἴδιοι τόν κόσμο σας, ὄχι μόνο μεταφορικά, ἀλλά κυριολεκτικά καί νευρολογικά. Αὐτά τὰ μαθήματα μᾶς διδάσκουν οἱ μῦθοι καί οἱ ἱστορίες ἀπό τότε πού γεννήθηκε ὁ πολιτισμός» [...] «Παρατηρήστε πότε ἀρχίζετε νά νιώθετε “ἀνθρωποκτόνοι”. Ἄς ποῦμε ὅτι κάποιος στή δουλειά σας σᾶς ἐκφοβίζει. Ἄν παρατηρήσετε, θά προσέξετε ὅτι ξεκινᾶτε νά φαντάζεστε ἄσχημα πράγματα. Αὐτό σᾶς διδάσκει δύο πράγματα. Πρῶτον, ὅτι δέν εἶστε τόσο καλοὶ ἄνθρωποι ὅσο πιστεύετε ὅτι εἶστε. Καί τό ἐπακόλουθο αὐτοῦ εἶναι, ὅτι δέν εἶστε ὅσο ἀχρηστοὶ ὅσο πιστεύετε πῶς εἶστε»...

....

Ξαναδιάβασα τό κείμενο πού ἔγραψα, μέχρι αὐτό τό σημεῖο... τακτοποίησα τά βιβλία καί τίς πηγές μου στίς θέσεις τους, ἀποφασίζοντας νά γράψω τόν ἐπίλογο καί ἔνωσα τήν ἀνάγκη νά μοιραστῶ τή σκέψη πού γεννιόταν ξανά καί ξανά μέσα μου: «...οὐάου! 14 σελίδες! ἐλπίζω νά φτάσει ἔστω καί ἕνας

ἀναγνώστης ἕως ἐδῶ. Ἔστω καί ἕνας καί τό ἐννοῶ... Ἀπό τόν Ἔναν ἀρχίζουν ὅλα... Εἶναι Ὀκτώβριος 2021 καί τό ἄρθρο θά δημοσιευθεῖ σέ 2 μῆνες περίπου... Ποιός ξέρει ἄραγε τί θά ἔχει γίνει μέχρι τότε... ὅ,τι καί ἂν γίνει, ἔλεγα, σημασία ἔχει ἡ ἐμπειρία, τό βίωμα. Εἶναι δύσκολη ἐποχή γιά κριτική, καί χωρίς ἐνδοσκοπία καί ἀποδοχή ὀδηγούμεστε στήν αὐτοκαταστροφή. Αὐτό ἤθελα νά μοιραστῶ σέ αὐτές τίς γραμμές: ἕνα ἀποτύπωμα τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας, χωρίς νά ἐξετάσω, ἂν αὐτός πού τό γράφει εἶναι ἄσπρος ἢ μαῦρος, πιστός ἢ ἄθρησκος, πλούσιος ἢ φτωχός, ἐπιτυχημένος ἢ ἀποτυχημένος, ἰσχυρός ἢ ἀδύναμος, Ἑλληνας ἢ «ξένος». Ἦθελα νά δείξω ἕνα μέρος ἀπό τό καλειδοσκόπιο τῆς ἀνθρώπινης φύσης, τόν κοινό παρονομαστή τῆς εὐαλωτότητας, τοῦ φόβου καί τοῦ πόνου, τίν κοινή μας πορεία ὡς γένος καί νά ἐπικοινωνήσω μαζί σας στιγμές καί φράσεις «σπουδαίων καί διαφορετικῶν ἀνθρώπων», γιά νά θερίσουμε μέ ἐλπίδα καί γνώση, ὅλοι μαζί, ὅ,τι ἐκεῖνοι ἔσπειραν μέ πείρα, κόπο, πόνο, μελέτη καί ἀναστοχασμό. Ἡ πορεία μας σέ αὐτόν πλανήτη δέν ἦταν ποτέ ἕνα 100άρι ἢ ἕνας μαραθῶνιος, ἀλλά αὐτό πού ὁ Camus ἀπέδωσε τόσο λιτά καί σοφά: «Μή βαδίζεις μπροστά μου γιατί μπορεῖ νά μή σέ ἀκολουθήσω. Μή βαδίζεις πίσω μου γιατί μπορεῖ νά μή σέ ὀδηγήσω. Βάδιζε πλάι μου καί γίνε ὁ σύντροφός μου». Δεῖτε το σάν ἕνα ἐμπειρικό πανανθρώπινο περίπατο, πῶς σᾶς φαίνεται; Τουλάχιστον λιγότερο ἀγχωτικό; Τό εὐχόμαι γιά ἀρχή.

Οἱ ἄνθρωποι μαθαίνουμε πέφτοντας, καί ὅταν ξανασηκωθοῦμε, ὑπάρχουν σοβαρές πιθανότητες, ἂν καλλιεργήσουμε τή συνειδητότητά μας, νά ἔχουμε δηλαδή ἐπίγνωση τῶν σκέψεων καί τῶν συναισθημάτων, νά παρατηροῦμε τό σῶμα μας, νά ἀξιολογοῦμε τίν ποιότητα τῶν σκέψεων, νά μελετᾶμε, νά βιώνουμε, νά ἀλληλοεπιδροῦμε μέ συνεργατικό ἐμπειρισμό, ἐνσυναίσθηση, κατανόηση, νά ἔχουμε αὐτογνωσία, τελικά νά ὀδηγήσουμε μέ ἀσφάλεια καί ὠφέλεια, ὡς πρόσωπα καί ὡς κοινωνία, σέ οὐσιαστική ἐξέλιξη τό γένος μας στήν ἐπόμενη φάση, ὅποια καί ἂν εἶναι αὐτή. Ἄς μῖν περιμένουμε νά βρεθεῖ κάποιος σύγχρονος Προμηθέας γιά νά μᾶς «φωτίσει», νά μᾶς «ζεστάνει», ἢ νά μᾶς «διδάξει». Ἐμεῖς εἴμαστε ὁ «Προμηθέας». Ἐμεῖς εἴμαστε οἱ εἰδικοί γιά νά ἀνακαλύψουμε τό βαθύτερο νόημα τῆς ζωῆς μας, νά ἐπιλέξουμε ἀνάμεσα στό «Ζῆν καί εὖ ζῆν», νά ἐπιλέξουμε ἂν θά εἴμαστε ἄνθρωποι ἢ λύκοι καί σέ κάθε εἶδος «ἐπιδημία» πού θά προκύψει, σκέφτομαι ὅτι θά ὠφελοῦσε, χιτίζοντας τήν ψυχοπνευματική «ἀνοσία τῆς ἀγέλης» νά μή γίνουμε οἱ «κυνήγοι», οἱ «λύκοι», «τά πρόβατα», οὔτε νά ψάχνουμε νά βροῦμε τόν λύκο δίπλα μας. Μέ ἢ καί χωρίς ὅποιαδήποτε θρησκευτική ἢ ψηφιακή Βίβλο, ἄς θυμηθοῦμε ὅτι εἴχαμε, ἔχουμε καί θά ἔχουμε πάντα τήν ἐλευθερία καί τήν ἐπιλογή νά μή

«μακιγιάρουμε» τά λάθη μας ως «άμαρτήματα τῆς μπρός μας», ὅσο δύσκολη καί ἄν εἶναι ἡ κατάκτηση καί ἡ διαχείριση τῆς ἀληθινῆς ἐλευθερίας καί βούλησης.

Σκέφτηκα πολλές φορές, ὡς ἐδῶ, τί θά μοῦ ἔλεγε γιά ὅλα αὐτά, ὁ «κακός λύκος» ἢ ὁ λυκάνθρωπος «Χάρυ». Σίγουρα ὁ «κακός λύκος» θά εἶχε μιά καλή δικαιολογία γιά τά κίνητρά του καί θά ἀντιπαρέβαλλε παρόμοιες ἀνθρώπινες συμπεριφορές ἐξαπάτησης γιά νά ἐλαφρύνει τή θέση του, καί πιστεύω πῶς θά εἶχε μιά ἀρκετά μεγάλη καί ἀποκαλυπτική λίστα... ὅσο γιά τόν «Χάρυ»..., ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἔχω ἀκούσει συχνά ἀνάλογους ἀναστοχασμούς, ὅπως: «Μή βιαστεῖς νά μέ κρίνεις καί νά μέ πετάξεις στό περιθώριο. Ἔχεις κάθε δικαίωμα νά διαφωνεῖς καί εἶναι ὑποχρέωσή μου νά σοῦ δώσω τὴν ἐλευθερία νά διαφωνεῖς, γιατί ἀπλά πιστεύω πῶς οἱ ἄνθρωποι διαφωνοῦμε, ἐπειδὴ δέν ἔχουμε βιώσει αὐτό πού ἀκοῦμε. Ἀλλά ἔχω τὸ δικαίωμα νά μὴ σέ ἀφήσω νά μέ κρίνεις, γιατί εἶναι τὸ βίωμά μου, οἱ δικές μου ἐμπειρίες, οἱ ἀναμνήσεις μου, τά δύο κιβώτια μέ τά δικά μου βιβλία, ἡ βαλίτσα πού κουβαλάω 50 χρόνια, ὁ τρόπος πού βλέπω τὴ ζωὴ μου, καί ἔχω ὀρκιστεῖ, μέχρι νά κλείσεις τίς δικές σου πλεγές καί ἄν δέν μπορῶ νά σέ βοηθήσω μέ τόν τρόπο πού ἐσύ χρειάζεσαι, νά μὴ σοῦ προσθέσω ἄλλες, ἀλλά μέχρι τότε νά “μέ προστατεύσω ἀπὸ ἐσένα” ὅταν ἀρχίζεις καί μοῦ δείχνεις αὐτὴν τὴ δύσκολη πλευρὰ σου καί νά σοῦ θυμίσω ὅτι δέν εἴμαστε οὔτε θεοί, οὔτε λυκάνθρωποι... εἴμαστε καί οἱ δύο Ἴνθρωποι...». Αὐτές ἦταν οἱ σκέψεις μου καί ἴσως καί ἐσεῖς νά ἔχετε ἤδη τούς δικούς σας διαλόγους νά μοιραστεῖτε...

Ὁ «λύκος τῆς στέπας», ἄν καί σαρκοφάγο σύμβολο ἀνεξαρτησίας, ἦταν μιά ὑπέροχη εὐκαιρία γιά μιά συνοδοιπορία, μιά κατάθεση καί σὰς εὐχαριστῶ γιά τὴν ἀντοχή σας, ἀλλά καί τὴν ἐλεύθερη ἐπιλογή νά τὸ μοιραστοῦμε ἀπὸ κοινοῦ. Μελετῆστε, κρατῆστε, ἀπορρίψτε, καί προχωρῆστε, μέ λίγα λόγια ἀπὸ τόν «Μεγάλο Ἱεροεξεταστή» τοῦ F. Dostoyevsky: «Δέν κατέβηκες ἀπὸ τόν Σταυρό, ὅταν σοῦ φώναζαν χλευαστικά: “Κατέβα ἀπὸ τόν σταυρὸ καί θά σέ πιστέψουμε ὅτι εἶσαι ΕΣΥ”. Δέν κατέβηκες, γιατί καί πάλι δέν ἠθελες νά ὑποδουλώσεις τόν ἄνθρωπο μέ ἓνα θαῦμα καί διποῦσες γιά ἐλεύθερη πίστη καί ὄχι πίστη στό θαῦμα. Διποῦσες γιά ἀγάπη καί ἐλευθερία καί ὄχι γιά τὴ δουλοπρεπῆ γοητεία ἐνός σκλάβου μπροστὰ σέ μιά δύναμη πού τόν ὑποδουλώνει γιά πάντα».

ΠΗΓΕΣ

- Αισχύλου *Προμηθέας Δεσμώτης*, μτφρ. Κ.Χ. Μύρης, Ἀθήνα, 2003, Πατάκης.
- Adler, A., *Τό κοινωνικό ενδιαφέρον*. Ἀθήνα, 1990, Μπουκουμάνης.
- Annas, J., «Aristotle on Virtue and Happiness», in N. Sherman, (ed), 1999.
- Bobzien, S., *Determinism and Freedom in Stoic Philosophy*, Oxford, 2004.
- Bulletin de Psychologie-Sorbonne III. Cours de Psychologie Sociale*, 1990.
- Γαλανός, Γ. *Ἡ ἀπελευθέρωση τοῦ Ἐγώ*. Ἀθήνα., 1975, Μπουκουμάνης.
- Γεώργα, Δ., *Κοινωνική Ψυχολογία*. Τόμοι Α΄ καὶ Β΄. Ἀθήνα, 1990, Ἑλληνικά Γράμματα.
- Chapen, R. *Capacites Sociales: nous n' avons pas perdu la socialite*. Paris, 1990, Puf.
- Dienach, P.A. *Ἡ κοιλάδα τῶν ρόδων (Τό χρονικό ενός «ἄλλου» πολιτισμοῦ)*. Κριτική έκδοση: Παπαχατζής Γ. Τόμος Α΄ καὶ Β΄, 2η έκδοση. Ἀθήνα, 1979, Ἴδεοθέατρον.
- During, I. *Ὁ Ἀριστοτέλης. Παρουσίαση καὶ ἐρμηνεία τῆς σκέψης του, τ. Α΄* (μτφρ. Π. Κοτζιά-Παντελῆ). Ἀθήνα, 2006, ΜΙΕΤ.
- Ἡσίοδος. *Ἔργα καὶ Ἡμέραι – Ἔνα ἔπος μέ διαχρονική καὶ πανανθρώπινη ἀξία*. Μτφρ. Γονιδέλλης Ἀπ. Ἀθήνα, 2005, Πύρινος Κόσμος.
- Frede, M. «Categories in Aristotle», in DJ O'Meara (ed). *Studies in Aristotle (Studies in Philosophy and History of Philosophy*, vol. 9- Washington, 1981, The Catholic University of American Press).
- Freud, S. (1921/1977). *Συλλογική ψυχολογία καὶ ἀνάλυση τοῦ ἐγώ*. Ἀθήνα, Ἐπίκουρος. Giannakidou, Anastasia. «The Greek future as an epistemic modal». Στό: *International Conference on Greek Linguistics – ICGL 10*. Komotini. Greece, 2012, University of Thrace.
- Harari Y.-N. *Homo Deus- Μιά σύντομη ἱστορία τοῦ μέλλοντος*. Ἀθήνα 2017, Ἀλεξάνδρεια.
- Harari Y.-N. *21 Μαθήματα γιὰ τόν 21ο αἰῶνα*. Ἀθήνα, 2018, Ἀλεξάνδρεια.
- Hesse, H. *Ὁ Λύκος τῆς Στέπας*. (μτφρ. Κ. Προκοπίου). Ἀθήνα., 1982, Γράμματα.
- Κάντ, Ι. *Τά θεμέλια τῆς μεταφυσικῆς τῶν ἠθῶν*. (μτφρ. Γ. Τζαβάρας). Ἀθήνα., 1984, Δωδώνη.
- Κάντ, Ι. *Κριτική τοῦ πρακτικοῦ λόγου*. (μτφρ. Κ. Ἀνδρουλιδάκης). Ἀθήνα, 2004, Βιβλιοπωλεῖον τῆς Ἑστίας.
- Kierkegaard, S. *The Sickness Unto Death*. New Jersey, 1941, Princeton University Press.
- Le Bon, G. *Ψυχολογία τῶν Μαζῶν*. Θεσσαλονίκη, 1996, Ζήτηρος.
- Maisonneurre, J. *Ἡ κοινωνική ψυχολογία*. Ἀθήνα, 1990, Ζαχαρόπουλος-Δαίδαλος.
- Μακρόπουλος, Ξ. Διπλωματική ἐργασία *Ἡ ἀνάδυση τοῦ ὑπερανθρώπιτισμοῦ καὶ ὁ βιοηθικός ἀναστοχασμός τῆς μετανθρώπινης ὀντότητας*, Ἀθήνα, 2018, ΕΚΠΑ.
- Ντοστογιέφσκι, Φ. *Ὁ Μέγας Ἱεροεξεταστής*. Μτφρ: Α. Μπασιλάρη. Ἀθήνα, 1928,
- Nye, R. A. *The Origin of Crowd Psychology*. London, 1975, Sage.
- Παπαστάμιου, Σ. *Ἐγχειρίδιο κοινωνικῆς ψυχολογίας*. Ἀθήνα, 1989, Ὀδυσσεάς.
- Παπαστάμιου, Στ. *Ἡ ψυχολογία τῶν μαζῶν καὶ ὁ Gustave Le Bon*, (Ἐπιμ. ἰδίου). *Εἰσα-*

- γωγί στην κοινωνική ψυχολογία, τόμος 2. Αθήνα, 2008, Πεδίο.
- Peterson, J. *12 Rules for Life. An antidote to chaos*. London, 2018, Penguin Books Ltd.
- Portner, P. *Modality*. Oxford., 2009, Oxford University Press.
- Ρηγιωτής, Θ. *Επιστολή προς τον σκεπτόμενο άθεο. Δοκίμιο πνευματικής και κοινωνικής ανάζητησης*. Αθήνα, 2019, Δεξίτυπον.
- Ρόξενταλ, Μ. & Γιουντίν, Π. *Φιλοσοφικό Λεξικό*. Αθήνα, 1980, Σταθμός.
- Rouette, B. *La Psychologie Sociale*. Paris , 1990, PUF.
- Sears, D. Perlan, A. et al. *Social Psychology*. Sixth edition. USA:, 1988, Prendice-Hall, Inc.
- Τσαρδάκης, Δ. *Η γέννηση του κοινωνικού ανθρώπου*. Αθήνα, 1987, Βιβλία για όλους.
- Wahl, J. *Είσαγωγή στις φιλοσοφίες του ύπαρξισμού*. Αθήνα, 1988, Δωδώνη.
- Watson, G. (Επιμ.). *Free Will*. New York, 1982, Oxford University Press.
- Wood, A. «Humanity as an end in itself» in P. Guyer (ed), 1998.
- Yalom, D I. *Στόν κήπο του Έπίκουρου*. (μτφρ. Ε. Ανδριτσάνου. & Γ. Ζέρβας). Αθήνα, 2008, Άγρα.
- Έφημερίδα «Καθημερινή» 03.01.2021. Τάσης, Θ. «Από τίν άνοσία τών πολλών στην άθανασία τών λίγων» (<https://www.kathimerini.gr/society/561213733/theofanis-tasis-apolin-anosia-ton-pollon-stin-athanasia-ton-ligon/>)
<https://www.callisto.gr/wildlife/lykos>